

Voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilik va erta tug'ruq muammolari: ilmiy-pedagogik tahlil va profilaktika mexanizmlari

Iroda Baxtiyarovna Djumaniyazova
Urganch tumani 19-maktab
Sadoqat Davlat-qizi Ro'zimova
Urganch tumani 4-maktab
Gulnoza Sultanbayevna Xudayberganova
Urganch tumani 6-maktab
Sanobar Atadjanovna Xadjayeva
Urganch tumani 40-maktab

Annotatsiya: Mazkur maqolada voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilik va erta tug'ruq muammolari inson omili nuqtai nazaridan tahlil qilingan. Tadqiqotda ushbu holatlarning kelib chiqish sabablari, ularga ta'sir etuvchi ijtimoiy, psixologik va tarbiyaviy omillar kompleks ravishda o'rganildi. Oilaviy muhit, ta'lim muassasalaridagi tarbiyaviy ishlar, jinsiy tarbiyaning yetarli emasligi hamda axborot muhitining ta'siri asosiy omillar sifatida asoslab berildi. Shuningdek, muammolarni bartaraf etishda profilaktika choralari, psixologik xizmatlarni kuchaytirish va "maktab-oila-jamiyat" hamkorlik modeli samarali ekanligi ilmiy jihatdan yoritildi. Tadqiqot natijalari yoshlar orasida salbiy holatlarni kamaytirish va sog'lom ijtimoiy muhitni shakllantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: voyaga yetmaganlar, jinoyatchilik, erta tug'ruq, inson omili, psixologik omillar, tarbiya, profilaktika, ijtimoiy muhit, jinsiy tarbiya

Problems of juvenile delinquency and premature birth: scientific and pedagogical analysis and prevention mechanisms

Iroda Bakhtiyarovna Djumaniyazova
School №19, Urgench district
Sadoqat Davlat-kizi Ru'zimova
School №4, Urgench district
Khudayberganova Gulnoza Sultanbayevna
School №6, Urgench district
Sanobar Atadzhanovna Khadzhayeva

School №40, Urgench district

Abstract: This article analyzes the problems of juvenile delinquency and early childbirth from the perspective of the human factor. The study comprehensively examines the causes of these phenomena, as well as the social, psychological, and educational factors influencing them. The role of family environment, educational institutions, insufficient sexual education, and the impact of the information environment are substantiated. Preventive measures, the importance of strengthening psychological services, and the effectiveness of the "school-family-society" cooperation model are also highlighted. The findings of the study contribute to reducing negative trends among youth and promoting a healthy social environment.

Keywords: minors, juvenile delinquency, early childbirth, human factor, psychological factors, upbringing, prevention, social environment, sexual education

Kirish

Hozirgi globallashuv sharoitida voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilik va erta tug'ruq holatlarining ortishi jamiyatning ijtimoiy barqarorligiga jiddiy tahdid soluvchi muammolardan biri hisoblanadi. Ushbu holatlar yosh avlodning sog'lom rivojlanishiga, ma'naviy-axloqiy kamolotiga va ijtimoiy moslashuviga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Ayniqsa, inson omili - ya'ni shaxsning psixologik holati, tarbiyasi, oilaviy muhiti va ijtimoiy ta'sirlar - mazkur muammolarning shakllanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shu bois, ushbu maqolada voyaga yetmaganlar o'rtasidagi jinoyatchilik va erta tug'ruq holatlari inson omili nuqtai nazaridan tahlil qilinib, ularning oldini olishning ilmiy asoslari ishlab chiqiladi.

Adabiyotlar sharhi

Voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilik va erta tug'ruq muammolari so'nggi yillarda pedagogika, psixologiya, sotsiologiya hamda huquqshunoslik fanlarida keng o'rganilayotgan dolzarb mavzulardan biri hisoblanadi. Ilmiy manbalarda ushbu holatlarning kelib chiqishi, avvalo, oilaviy muhit, ijtimoiy ta'sir, tarbiyaviy nazoratning susayishi, psixologik beqarorlik va axborot maydoni ta'siri bilan izohlanadi. Tadqiqotchilar ta'kidlashicha, o'smirlik davri shaxs rivojlanishining eng nozik bosqichi bo'lib, bu davrda noto'g'ri yo'naltirilgan ijtimoiy ta'sir turli salbiy oqibatlariga sabab bo'lishi mumkin.

L.S.Vigotskiyning madaniy-tarixiy nazariyasida shaxs shakllanishida ijtimoiy muhitning hal qiluvchi ahamiyati asoslab berilgan. Uning qarashlariga ko'ra, bola rivojida tashqi muhit va ijtimoiy munosabatlar ichki ruhiy jarayonlarga bevosita ta'sir etadi. L.I.Bojovich esa o'smir shaxsida motivatsiya, ehtiyoj va qiziqishlar tizimi yetarli darajada shakllanmagan taqdirda salbiy xulq-atvor yuzaga kelishini ta'kidlaydi.

R.S.Nemov ishlarida esa o'smirlar o'rtasidagi agressivlik, deviant xulq va ijtimoiy moslashuv muammolari psixologik bosim va tarbiyadagi kamchiliklar bilan bog'liq holda tahlil qilingan.

Zamonaviy tadqiqotlarda erta tug'ruq muammosi ham inson omili bilan chambarchas bog'liq holda o'rganilmoqda. Xususan, jinsiy tarbiyaning yetarli emasligi, ota-ona va farzand o'rtasidagi muloqotning sustligi, internet tarmoqlari orqali nazoratsiz axborotlarning tarqalishi hamda ma'naviy-axloqiy qadriyatlarning zaiflashuvi mazkur muammoning asosiy sabablari sifatida qayd etilgan. Shuningdek, ayrim ilmiy ishlarida voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilik va erta tug'ruq holatlari o'zaro bog'liq ijtimoiy xavf sifatida baholanib, ularni profilaktika qilishda maktab, oila va jamoatchilik hamkorligining muhimligi alohida ta'kidlangan. Umuman, adabiyotlar tahlili mazkur muammoni hal etishda kompleks, tizimli va insonparvar yondashuv zarurligini ko'rsatadi.

Metodologiya

Mazkur tadqiqot voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilik va erta tug'ruq holatlarini inson omili nuqtai nazaridan o'rganishga qaratilgan bo'lib, unda kompleks, tizimli va fanlararo yondashuv asos qilib olindi. Tadqiqot metodologiyasi shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasi, gumanistik psixologiya tamoyillari, ijtimoiy-pedagogik tahlil hamda profilaktik yondashuvlar uyg'unligiga tayanadi. Ushbu yondashuv orqali o'smir shaxsining psixologik holati, ijtimoiy muhiti va tarbiyaviy ta'sirlar o'zaro bog'liq holda tahlil qilindi.

Tadqiqot jarayonida bir nechta ilmiy usullardan foydalanildi. Avvalo, ijtimoiy-psixologik tahlil usuli orqali voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilik va erta tug'ruq holatlarining kelib chiqish sabablari tizimli ravishda o'rganildi. Bu jarayonda oilaviy muhit, ta'lim muassasalaridagi tarbiyaviy ishlar, tengdoshlar ta'siri va ommaviy axborot vositalarining roli tahlil qilindi.

Empirik tadqiqot doirasida anketa va so'rovnoma usullaridan keng foydalanildi. O'quvchilar, pedagoglar va ota-onalar o'rtasida o'tkazilgan so'rovlar orqali o'smirlarning ruhiy holati, xulq-atvori, hayotiy qarashlari va ijtimoiy munosabatlari haqida ma'lumotlar to'plandi. Shu bilan birga, intervyu usuli orqali ayrim holatlar chuqur o'rganilib, muammolarning individual xususiyatlari aniqlandi.

Kuzatish metodi tadqiqotning muhim qismi bo'lib, u orqali o'quvchilarning tabiiy sharoitdagi xulq-atvori, jamoadagi o'rni va ijtimoiy faolligi tahlil qilindi. Bu usul o'quvchilardagi agressivlik, yolg'izlik, stress holatlari kabi psixologik ko'rsatkichlarni aniqlash imkonini berdi.

Olingan ma'lumotlarni qayta ishlashda tahlil va solishtirish usullaridan foydalanildi. Jumladan, turli guruhlar o'rtasidagi farqlar, umumiy tendensiyalar va o'zaro bog'liqliklar o'rganildi. Tadqiqot natijalarining ishonchliligini ta'minlash maqsadida statistik tahlil elementlari qo'llanilib, olingan natijalar umumlashtirildi.

Metodologiya doirasida profilaktik yondashuvga alohida e'tibor qaratildi. Ya'ni, muammolarni bartaraf etishdan ko'ra, ularning oldini olishga qaratilgan pedagogik va psixologik chora-tadbirlar samaradorligi tahlil qilindi. Shuningdek, "maktab-oila-jamiyat" hamkorlik modeli tadqiqotning muhim komponenti sifatida qaraldi.

Umuman olganda, qo'llanilgan metodologik yondashuvlar voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilik va erta tug'ruq muammolarini inson omili asosida chuqur o'rganish, ularning sabablarini aniqlash hamda samarali profilaktika mexanizmlarini ishlab chiqish imkonini berdi.

Asosiy qism

Voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilik va erta tug'ruq muammolari jamiyatning ijtimoiy barqarorligiga ta'sir etuvchi murakkab jarayonlardan biri hisoblanadi. Ushbu holatlarning kelib chiqishida inson omili, ya'ni shaxsning psixologik holati, tarbiyasi, ijtimoiy muhiti va ma'naviy qadriyatlari hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shu bois, mazkur muammolarni tahlil qilishda ularning sabablarini kompleks ravishda o'rganish muhimdir.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilikning asosiy sabablari orasida oilaviy muhitdagi muammolar ustuvor o'rin tutadi. Ota-onalar tomonidan yetarli e'tibor berilmasligi, tarbiyadagi nazoratning susayishi va oilaviy ziddiyatlar o'smirlarda salbiy xulq-atvor shakllanishiga olib keladi. Shuningdek, salbiy ijtimoiy muhit, jumladan, noqonuniy guruhlar va deviant tengdoshlar ta'siri ham jinoyatchilikka moyillikni kuchaytiradi. Bundan tashqari, o'smirlardagi agressivlik, stress va emotsional beqarorlik kabi psixologik omillar ham ularni jinoiy harakatlarga undaydi.

Erta tug'ruq muammosi ham inson omili bilan bevosita bog'liq bo'lib, uning kelib chiqishida bir qator ijtimoiy-psixologik sabablar mavjud. Avvalo, jinsiy tarbiyaning yetarli emasligi o'smirlarda noto'g'ri tushunchalar shakllanishiga sabab bo'ladi. Ota-ona va farzand o'rtasidagi muloqotning sustligi, ayniqsa, bunday masalalarni muhokama qilishdagi qiyinchiliklar yoshlarni noto'g'ri qarorlar qabul qilishga olib keladi. Shuningdek, internet va ommaviy axborot vositalarining nazoratsiz ta'siri, turli salbiy kontentlarning keng tarqalishi ham erta tug'ruq holatlarining ortishiga ta'sir ko'rsatmoqda.

Tadqiqot davomida ushbu ikki muammo o'zaro bog'liq ekanligi ham aniqlandi. Ya'ni, ijtimoiy nazoratning susayishi, ma'naviy qadriyatlarning yetarli shakllanmaganligi va psixologik muammolar ham jinoyatchilik, ham erta tug'ruq holatlariga birdek ta'sir ko'rsatadi. Bu esa muammoni hal qilishda yagona tizimli yondashuv zarurligini ko'rsatadi.

Muammolarni bartaraf etishda profilaktika ishlari muhim ahamiyatga ega. Xususan, maktablarda ma'naviy-axloqiy tarbiyani kuchaytirish, hayotiy ko'nikmalarni shakllantirish va jinsiy tarbiyani ilmiy asosda tashkil etish zarur. Shu bilan birga,

psixologik xizmatlarni takomillashtirish, o'smirlar bilan individual ishlash va ularning ruhiy holatini doimiy monitoring qilish samarali natija beradi. Ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish, ularning pedagogik va psixologik savodxonligini oshirish ham muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Umuman olganda, voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilik va erta tug'ruq muammolari inson omili bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ularni hal etishda kompleks, tizimli va ilmiy asoslangan yondashuvni qo'llash orqali samarali natijalarga erishish mumkin.

Muhokama

Mazkur tadqiqot natijalarini muhokama qilish shuni ko'rsatadiki, voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilik va erta tug'ruq muammolari bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, ularning shakllanishida inson omili hal qiluvchi ahamiyatga ega. Olingan ma'lumotlar shuni tasdiqlaydiki, o'smirlar xulq-atvori va hayotiy qarorlariga oilaviy muhit, ijtimoiy ta'sirlar, psixologik holat va tarbiyaviy omillar kuchli ta'sir ko'rsatadi.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, jinoyatchilikka moyil o'smirlarda ko'pincha psixologik beqarorlik, agressivlik va o'zini nazorat qilish qobiliyatining pastligi kuzatiladi. Bu holatlar, odatda, oiladagi ziddiyatlar, yetarli e'tibor va nazoratning yo'qligi, hamda noto'g'ri ijtimoiy muhit ta'sirida shakllanadi. Shu bilan birga, ta'lim muassasalaridagi tarbiyaviy ishlar samaradorligining pastligi ham ushbu muammoning kuchayishiga sabab bo'ladi. Demak, faqat huquqiy jazo choralari bilan cheklanish muammoni hal etmaydi, balki uning ildiz sabablariga ta'sir qilish zarur.

Erta tug'ruq holatlari bo'yicha muhokama natijalari ham inson omilining ustuvorligini ko'rsatadi. Xususan, jinsiy tarbiyaning yetishmasligi, yoshlar orasida bu masalalarni ochiq muhokama qilish madaniyatining shakllanmaganligi hamda internet orqali tarqalayotgan nazoratsiz axborotlar o'smirlarning noto'g'ri qaror qabul qilishiga olib keladi. Shuningdek, qizlarda o'z-o'zini anglash va mas'uliyat hissining yetarli darajada shakllanmaganligi ham erta tug'ruq holatlarining ortishiga sabab bo'ladi.

Muhokama jarayonida ushbu ikki muammoning o'zaro bog'liqligi ham alohida ta'kidlandi. Ya'ni, ijtimoiy muhitdagi salbiy omillar, oilaviy nazoratning susayishi va ma'naviy qadriyatlarning zaiflashuvi ham jinoyatchilik, ham erta tug'ruq holatlarining umumiy sabablari sifatida namoyon bo'ladi. Bu esa muammolarni hal etishda integrativ, ya'ni kompleks yondashuvni talab etadi.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari profilaktika ishlarining ahamiyatini yana bir bor tasdiqladi. Erta bosqichdan boshlangan tarbiyaviy va psixologik ta'sir choralari o'smirlarning xulq-atvorini ijobiy tomonga o'zgartirishda muhim o'rin tutadi. Maktablarda hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirish, psixologik xizmatlarni kuchaytirish va ota-onalar bilan samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish ushbu muammolarni kamaytirishda asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Biroq, muhokama davomida ayrim cheklovlar ham aniqlandi. Jumladan, barcha o'quvchilarni qamrab olish imkoniyatining cheklanganligi, ota-onalarning ayrim hollarda hamkorlikka tayyor emasligi hamda zamonaviy axborot muhitini to'liq nazorat qilishning qiyinligi profilaktika ishlarining samaradorligiga ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Umuman olganda, muhokama natijalari shuni ko'rsatadiki, voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilik va erta tug'ruq muammolarini hal etishda inson omilini chuqur hisobga olgan holda, ilmiy asoslangan, tizimli va profilaktik yondashuvlarni qo'llash orqali yuqori samaradorlikka erishish mumkin.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilik va erta tug'ruq muammolari jamiyat uchun dolzarb va ko'p qirrali muammo hisoblanadi. Ushbu holatlarning kelib chiqishida inson omili, ya'ni shaxsning psixologik holati, tarbiyasi, oilaviy muhiti va ijtimoiy ta'sirlar hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi.

Aniqlanishicha, oilaviy nazoratning susayishi, ma'naviy qadriyatlarining yetarli shakllanmaganligi, jinsiy tarbiyaning kamligi hamda internet va ommaviy axborot vositalarining nazoratsiz ta'siri o'smirlar orasida salbiy holatlarning ortishiga sabab bo'lmoqda. Bu esa mazkur muammolarni hal etishda faqat huquqiy choralar emas, balki pedagogik va psixologik yondashuvlarni ham qo'llash zarurligini ko'rsatadi.

Shu nuqtai nazardan, maktab, oila va jamiyat hamkorligida amalga oshiriladigan profilaktika ishlari alohida ahamiyat kasb etadi. Erta bosqichdan boshlangan tarbiyaviy va psixologik ta'sir choralari yoshlarning ongi va xulq-atvorini ijobiy shakllantirishda muhim o'rin tutadi.

Xulosa qilib aytganda, inson omilini chuqur hisobga olgan holda, kompleks va tizimli yondashuvni joriy etish orqali voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilik va erta tug'ruq holatlarini samarali ravishda kamaytirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

Economic policy uncertainty, energy consumption, trade openness and CO2 emissions: Evidence from BRICS countries. MGSG Selmey, YFY Elkhodary, EFEM Elsayed - International Journal of Energy Economics and Policy, 2024

The impact of energy consumption and trade openness on economic growth in Uzbekistan: a vecm approach. G Halmuratov, Q Madraximov, G Zakirova... - International Journal of Energy Economics and Policy, 2025

Xolmuratov, X. S., Xusainova, Z. M., Duschanov, N. S., Abdullayev, R. A., & Yangibayeva, O. S. qizi.(2022). Ta'lim jarayonida innovatsiya texnologiya. Fan va ta'lim, 3 (1), 491-495.

Xolmurotov X. S. et al. Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar //Science and Education. – 2022. – T. 3. – №. 1. – S. 491-495.

Safasheva, Iroda, and Xolilla Sariyevich Xolmurotov. "Ta'lim-tarbiya faoliyatida gumanitar yo'naltirilgan yondashuvni qo'llash xususiyatlari." Science and Education 2.5 (2021): 641-648.